

marad, valjon a két alkotmány közül melyik czélszerűbb az egésznek fentartására. Az az egy közös mind a kettővel, hogy királyaik nem absolut monarchák, és hogy más szabadságot, de más engedelmisséget sem ismernek, mint a mely a törvényeken alapszik.

Az utóbbit én is elfogadom s ezzel be is zárhatom az angol-magyar rokonság irodalma első pházisát hazánkban.

Báthori Endre bibornok-fejedelem megöletése és annak előzményei.

Irta: dr. Nemes Elek.

(Vége.)

Mihály nagyon szívélyesen fogadta Sennyeit, megütődött a vádak hallatára. Ő nagy hálával tartozik a Báthoriaknak — mondá, s nagyra becsüli a bibornok védelmét és barátságát. Megesküdött neki, de ha meg nem esküdött volna is, országa és családja minden érdeke az Erdélylyel való jó egyetértésre utalja. Ő szerencsétlen, mert a fejedeleni gyanakodik reá; e gyanut okvetlenül el akarja enyésztetni, s azt hiszi, hogy sikerül is, ha nejét a szép Florikát és fiát a kis Petráskot mint kezeseket a fejedelemhez küldi. Csak arra kéri Endrét, hogy küldje el testvérét, Istvánt a verestoronyi szoroshoz, hogy őket átvegye. S végül beszédét a következő izetlen esküvel végezte be: „hogya valamit forral Erdély ellen, oda juttassa a sors, hogy neje husát egye, fia vérét igya.“ Sennyei egy politikai elvet vallott Kornissal, s így fel lehet tennünk, hogy a fejedelem megnyugtatóására mindent megtett követi jelentésében. Támogatta természetesen Kornis is, mondván: „elhagyja, hogy a bórét lenyuzzák, ha Mihály megszegi a hűséget“.

Igy azután a különben is túl hiszékeny fejedelem teljesen megnyugodott, s édes megalégedéssel szemlélte, hogy ügyei — az ő hite szerint — megnyugtató stadiumba jutottak. Még csak kételye sem volt, hogy mind ez ámitás, árulás lehet. A többek közt egy hű embere, Béli János, haza jött Hava-alföldéről, s jelentette, hogy a vajda rohamosan folytatja hadikészületeit, — és nemsokára indul ellene. „Ne higgye János uram kegyelmed; hiszen most jött Sennyei Pongrácz onnét, azt mondja hogy szívvél vagyon hozzánk a vajda“ — felelte önelégülten a bibornok.¹⁾ Ebben a napokban fejezte be Endre a prágai ud-

¹⁾ Eszterházi-gyűjtemény 217. l.

varral is a szerződést, melyet a pápai követ, Malespina, közvetített. Jó hangulatban volt hát! Nyugodtan készítgette sajátkezüleg testvére, Boldizsár számára a koporsót, melybe kegyeletos ünnepélylyel akarta hamvait átszállítani, s elkezdette ásatni azt a költséges medret, melyben az Ompoly egy ágát szándékozott a székvároson átvezetni. Mihály e hangulatra számítva, jelentette Endrének, hogy készül a török ellen, Bulgáriába akar becsapni, kéri tehát a fejedelmet, hogy küldjön neki egy néhány kipróbált vitézt és hadi-szereket. A fejedelem készségesen teljesítette, s szerencsekívánatai mellett, dobokat, zászlókat, puskaport és fegyvereket küldött; a két Makónak, Lugosi Ferencznek s még több másoknak megengedte, hogy részt vegyenek a Mihály táborozásában. Rövid idő múlva az egyik Makó figyelmeztette Endrét a valószínű rászedésre, de ő nem hitte el. Nem sokára egyéb történt. Megjelent két bojár Endrénél, s eléadták, hogy uroknak, a vajdának indulni kell gyorsan Magyarországra a német hadak segélyére, kiket a törökök erősen szorongatnak, kéri tehát a fejedelmet, hogy az oláh hadaknak nyisson utat Erdélyen keresztül. E kérés meglepte a fejedelmet, s bár tisztán soha sem látott, azt azonban mégis felismerte, hogy itt valami lappang a dologban, annyival is inkább, hogy épen ez időben a török-német háború miatt az ő gyors segélyére nem lehetett szükség. Megtagadta tehát a kérést azon figyelmeztetéssel, hogy a kereszténység több hasznát fogja látni, ha Mihály előbbi tervét valósítja.

A vajda ezen vakmerő fogása újból felrázta Endrét nyugodtságából, s többé le sem csilapult. Új meg új híreket kapott Mihály ellenséges czéljairól, s midőn annyira ment a dolog, hogy a mint Miles (Erdély öldöklő angyala) állítja, már a gyermekek is a vajda támadásáról beszéltek az utcán: ismét követet — Palatics Györgyöt — küldött Mihályhoz, kitudni a dolog mibenlétét. Palatics előtt úgy elrejtette a hadikészületeit a cselszövő vajda, hogy ez nem látott 500 testőrnél egyebet. Beszért neki hűségéről, hálájáról a bibornok iránt bővön, s így megnyugtatta bocsátotta vissza. Annyit most is el tudott érni Mihály, hogy Endre nem fogott hadi készületekhez, hanem egy más követet — Csomortányit — küldött hozzá. Maga pedig october 18-ra országgyűlést hítt össze a prágai béke végleges elintézésére és holmi belügyek tárgyalására. Csomortányi october 11-én este Bukurestbe érkezett, s még az nap estve kihallgatáson fogadtatott és másnap vissza indult. Ha Somogyi krónikásának hihetünk, Csomortányi a megelőző években Mihály szolgálatában állott mint tiszt, s egyet értett Kornisékkal. Ennek fogva, hogy informálása a fejedelemnél őszinte volt-e vagy

nem, könnyű eldönthetni. Egyébiránt most már a dolgok rohamosan fejlődtek. Mihály teljesen készen volt, ügyei a legjobb rendben. October 13-án csapatai Ploestnél egyesítve voltak. E csapatok, melyek a város utczáin, piacznán és kívül a határán táboroztak; tarka vegyülekben — oláhok, szerbek, vallonok, lengyelek, kozákok, magyarok és székelyekből stb. állottak.

Parancsnokaik egy-kettő kivételével magyarok voltak. Parancsnoki vagy hadnagyi tisztet viseltek: Makó György, Nagy Bálint, Nagy Demeter, Tamásfalvi János, Tárkányi István, Kis Gergely, Kis János, Horváth György és Petneházi István. A vitéz Petneházi és Nagy Demeter a nagy zsolddal fizetett magyar huszárokat vezérelték. Mihály szigorú esküt vett mindnyájuktól. Fogadták, hogy vakon engedelmeskednek, oda mennek a hova a vajda parancsolja és zászlójokat soha el nem hagyják. Megjegyzendő, hogy a csapatok legkevésbé sem tudták, hogy miféle ellenségre mentek. Láttuk; hogy Mihály Endrével szemben a török ellen készült, míg viszont a török udvarnál azt jelentette, hogy megy a hitszegő Endrét megbüntetni, így innen nem bántották. Oct. 15-én, szép őszi időben kiadta az indulási parancsot, s mikor a Bodza szoroshoz érkezett, a táborban kihirdette, hogy a bibornok engedelmevel Erdélyen keresztül vonulva, Magyarországra mennek a török ellen. És most Makót, Tamásfalvit, Dömölyit stb. előre küldte, hogy szervezzék a székely felkelést, s azután ő is átlépett Erdély földjére egész táborával. A mállás szekerék hosszú sora, a kocsi sáját és bojárjai nejeivel, gyermekeivel távolabbról követte. Oct. 17-én már a Béli rétvén táborozott, e hó 27-én Szeben közelében ütötte fel táborát. Utjában égetett, pusztított és rabolt. „A Barcaságban — mondja Enyedi Pál — nagy pusztítást tétete tüzzel, fegyverrel és felsohajtva jegyzi utána, ez esztendőben jó és bő bor lett vala, melylyel aztán az oláhok ellakának“. A fegyvert fogott székelyek lerombolva Várhegy várát, melyet ők elvesztett szabadságok békójának tekintettek, s feldulva az uri kastélyokat, örömjongva csatlakoztak a vajdához.

Ez alatt Fehérvárt nagy volt a meglepetés és rémulés. Még oct. 20-án Endre nem volt értesítve a vajda betöréséről. Az érkezett tudósításokat Kornis vette kezébe, s eltitkolt mindent. Másnap azonban ő is megtudta a valót, csaknem megdermedt ijedtében a szegény bibornok, és ez nem is csoda. Hú tanácsosai nem voltak, haderő semmi, az ellenség egy néhány mértföldnyire s maga tapasztalatlan és járatlan. A nyári hónapokban össze hívta volt a haderőt, de Mihály akkor nem jött, hanem most, mikor ezek haza széledeztek, rontott be. Hirtelen bezárta az országgyűlést, futárok által elrendelte az általános

felkelést, s kicsiny táborával october 25 én kiindult Szeben felé. Elkeseredve tiltakozott a nunczius előtt e rászedetés ellen, hivatkozva istenre, az ő augyalaira és a keresztyénségre, hogy ő a történeendőknék nem lesz oka. A pápai követ vigasztalta Endre fejedelmet és ígérte, hogy a kiegyenlítést meg fogja kísértetni. Addig is Csejthi Izsákot Mihályhoz küldötték, a kit azonban Mihály egyszerűen letartóztatott. Oct. 27-én a magyar sereg Szebenhez érkezett. Mihály ez nap már csatára kelhetett volna, de reá nézve előnyös okokból másnapra halasztotta, s még most is kibékülési hajlamot szinlelt. Egy napi fegyverszünetet kötött, s kiegyezési kísérletek végett kezeseket cseréltek, mint ilyenek magyar részről Bogáthi Menyhért és Székely Mózes szerepeltek. Természetesen minden béke-kísérlet eredménytelen maradt.

A vajda többek között azt kívánta, hogy mondjon le Endre a fejedelemségről, és fizessen 100,000 frt. hadi kárpótlást. Erre a bibornok azt felelte, a minthogy egyebet nem is felelhetett, — hogy itt csak kard dönthet. Még 28-án reggel tett egy kísérletet maga a pápai nunczius, Malespina. Felhozta Mihálynak, hogy a béke kész a császár és Endre között, tehát már nincs értelme az ő támadásának, vonuljon vissza: mire a vajda okait sorolta fel, mondván, hogy neki ő felségétől 14 parancsa van a támadásra s a töröktől is engedélyt kapott. E mellett Endre az ő megbuktatására tör. A pápai követ nem volt beavatva a prágai udvar eselszövő játékába, s így meglepte a vajda nyilatkozata, mert hiszen ez által a pápai tekintély szenvedett csorbát. Miles azt mondja, hogy Mihály a nunciust tartóztatta, s a tábor mögött őriztette az egész csata alatt.

Ezzel a diplomatiái működés félbe szakadt, s helyet adott a fegyvernek. A magyar sereg még nem is gondolt a csatára, midőn Mihály a sellenbergi lankás, előnyös positiojában hadsoraikat kifejtette. Serege 25.000 főből állott, de nem volt az egész jól felszerelve. Első vonalba a magyar vezéreket állította és a rabló vezérét, Bába Nóákat. A kozákok és a nagy számú oláh lovasság másod vonalba osztattak be. Maga a vajda fényes csapatával, bojárjaival és 1000 székelylyel a tartalékokat képezte. Serege lelkesítve volt a dusnak ígérkező zsákmány-vágytól és rablástól.

Ezzel szemben a magyar táborban mindenütt kétkedés, habozás és tervtelenség uralkodott. Néhány őszinte hive a fejedelemnek már előbb tanácsolta volt, hogy ne nyomuljon szembe az ellenséggel, hanem maradjon Szász-Sebesnél erősített táborban, s várja be a több felől jövő csapatok megérkezését. Az adott helyzetben mást nem is volt volna szabad tennie End-

rének; de ekkor elé állottak ellenségei, Kornis és társai, kik a Mihály győzelmében saját ügyök diadalát látták, s épen ellenkezőt tanácsoltak. Szeben, Erdély egyik legfontosabb stratégiai pontja, sietni kell tehát ide — mondák neki, — hogy az ellenség elfoglalásától biztosítsák. Szálljanak a város alatt táborba úgy, hogy hátokkal a város falaira támaszkodjanak, alakításnak székérvárat, s így maradjanak defensív állásban, szem előtt tartva az ellenség folytonos nyugtalanítását. E terv helyesége és őszintesége azonnal szét omlik, ha felemlítjük, hogy Szeben is ellensége volt a bibornoknak annyira, hogy mikor odaérkezett semmi hódolatot, semmi függést nem mutatott, és ezt jól tudták az előbbi terv tanácsolói. A tapasztalatlan bibornok elfogadta e tanácsot, s mint láttuk, Szeben alá vonult. Serge alig ment 8—9 ezer főre, de teljesen felszerelt, harczképes embere nem volt több ötezernél, és ennek is egy része hazaáruló. A fővezérletet Kornis Gáspárra bizta, s mellé adta társul Sennyeit; Endrének a két legfőbb, titkos ellensége. Megerősíteni a táborot nem volt idő, mert Mihálynak a terv hírül adatott és ő a magyar sereg által nem várt gyorsasággal támadott. Még a csatasorok felállítása is alig történhetett meg. A Szeben és Sellenberg közti lankás vidéken foglaltak állást az erdélyiek: és pedig első-harczvonásban a szcplőtlen jellemű, derék Székely Mózes állott 1000 magyar lovassal és három száz lengyel zsoldossal. Alvezérei két székely Csomortányi és Becz Tamás voltak. Balra tőle a kék darabontok és a nem igen harczias kinézésű szászok foglaltak helyet: amazokat a vitéz Lázár István, ezeket pedig Aradi György vezérelte. Jobbra a legszebb csapat, 600 testőr helyezkedett el Perusits Mátyás udvari kapitány vezérlete alatt és még 500 lovas, Huszár Péterrel élőkön. Másodvonalba sorakoztak: Barcsai András lugosi bán, Thuri ferencz, Tahi István, Zalárdi Miklós, Bogáthi Menyhért és Sibrik Gáspár; ez utóbbi a testőrlovassággal, s a többiek is mind csapatjaik élén. Ezután a tanácsurak: Sennyoi Pongrácz, Ravaszdi György, Tholdi István, Mindszenti Benedek, Bodoni fényes lovas csapatoktól környezve, és a koránál fogva is Iffju János s Kornis Boldizsár, helyezkedtek el. A fedezetet 600 lovas képezte Petki Farkas, Szemere Miklós stb. parancsnoksága alatt. A bibornok lelkesítő beszédet intézett csapataihoz, s azután egyik hű embere, Szikszai Imre tanácsára kilovagolt a közeli szőlőhegybe, honnan az egész táborot beláthatta.

Lelkét borus gondolatok szállották meg, s ezt még rossz jelek is öregbítették. Midőn Fehérvárt palotájából lejöve, lovára akart ülni, hogy seregével az ellenség ellen induljon, egyik sarkantyuja ketté tört, — és „azon zászló, kit az táborban az fe-

jedelmi sátor előtt feltámasztottak, leesett, ledült.¹⁾ Miles is említ egy kedvezőtlen oment, t. i. lova alatt a szőlőben besüpedt a föld, s ez lebukott. Kiérve a megjelölt pontra, lerakta bibornoki diszöltönyét, pánczélta és sisakot öltött, s felült szép fekete lovára, melyet Báthori Zsigmondtól kapott volt.

A harcot Mihály nyitotta meg. Miután nejét és fiát távol a csatatér mögött biztonságba helyezte, october 28-án egy csütörtök nap, reggel 9 órakor kiadta a támadási jelt, mely egy bokor meggyújtásából állott, s csapatai leereszkedtek a halmokról a sikságra, hol a magyar sereg állott. A magyarok hármastól Jézus kiáltással rohantak az oláh seregbe, s iszonyu volt a zaj. Ágyudőrej, nyilsüvöltés, kardesattogás és vad lárma töltötte bé a léget. A tiszta jellemű magyar urak, igaz, nem a bibornokért hanem magok és nemzetök vitézi hirnevéért és becsületeért oly hősiesen harcoltak, hogy a győzelem csaknem a magyaroké lett. Lázár István vitézül harcolva esett el Bába Noák tulnyomó erejével szemben, mely hajdukból és székelyekből állott. Lázár Báthori István alatt részt vett az orosz háborúban is, hol szintén kitüntette magát. Haldokolva így kiáltott volna fel: örömet halok meg a háládatlan pap szolgálatában, ki engemet hivatalomtól és méltóságomtól érdemetlenül megfosztott.²⁾ E közben Székely Mózeset is erősen szoritották. Három zászlótartója — Görög, Széplaki és Kabós — egymásután hullott el, zászlóit elszedték s már futásra gondolt, midőn Huszár Péter, Barcsai. Tahi stb. segítségére siettek. Rémitőleg zajlott itt a harcz egy ideig, s az eredmény az lett, hogy Mihály egész táborát rendetlen hátrálásnak indult. Már a nagy-disznódi eserjéjig hátráltak mikor a vajda megijedve középük vágatott, egy hadnagyát sajátkezüleg leszurta, s esdeklései és fenyegetéseivel sikerült a csapatokat megállitania. Sikerült főképpen azért mert a magyar harczosok, daczára a székely Barcsai rimánkodásának, vonakodtak üldözni az oláh serget. A csata megújult, tartott késő estig, s néhány magyar csapat mindvégig helyt állott. De azért minden el volt veszve. A fejedelem már délután 3 óra körül megszaladt a nélkül, hogy oka volt volna rá. Somogyi krónikása szerint áruló tanácsosai vették volna erre. Az átszökések egy mást érték. A csata kezdetén egy Szalárdi Dániel nevű porból felemelt nemes vágatott át. Maga a fővezér, Kornis elfogatta magát, s a vajda nagy tisztelettel fogadta, míg az elfogott Ravaszdit elnézte, hogy a neki vadult székelyek felkonozzják. A lengyel zsoldosok s más megvesztegetett pór csapatok követték

1) Eszterházi-gyűjtemény 221. l.

2) Bethlen Farkas i. m. 400. l.

az egyesek példáit, a szászok itt is a dolognak könnyebb felét választották, mert nem a vajda táborába, hanem Szeben falai közé szaladtak be. Ily jellemtelen eljárás után Székely Mózes és társai belátták, hogy minden további küzdelem csak hiába való önfeláldozás lesz, jobb tehát ha nemes életüket megtartják más nehéz időkre. Esztendőre a csatazaj el némult, a kevésre olvadt magyar sereg is visszavonult táborába. És az éj beáltával daczára a felbérelt Rácz Ábrahám és Sipos Mihály hitegetésének, hogy az egész oláh tábor visszavonulóban van, menekült, ki merre tudott. A vajda értesülve a dologról, másnap diadalmasan bevonult a magyar táborba. Roppant gazdag zsákmány birtokába jutott. A sátrak, hadi készletek, sok öltözet, ló és 45 ágyu mind ott hagyattak. Az elesettek számát 3--4000-re teszik a feljegyzések és az elfogottakét ezerre.

Mind Erdély disze és virága. A szász Miles 350-re becslüli elesett atyafiai számát, mi, tekintve a körülményeket, alig ha nem sok; ellenben hihetetlen, hogy a vajda csak 200 halottat veszített volna. Mihály posztója igaz, hogy nagyon előnyös volt, de az elesettek aránya mégis igen nagy, főleg ha meggondoljuk, hogy egyszer az oláh sereg meg is futott. A szebeniek össze szedték a halottakat s egy közös sirba temették el, hantot emelve felébe, mely emléke legyen az utókor előtt eme szégyenítően szomorú eseménynek.

Mihály vajda ura volt Erdélynek, s ezt még az oláh párok is tudták. Több helyt felláztak s öltek, égettek és raboltak. Előkelő emberek, mint Tekei Ferencz, Boronkai László stb. estek nekik áldozatul. A bizonytalanság általános rémületet keltett; futott a fejedelem, s futottak azok, kik nem voltak a prágai udvar hívei. Endre üldözésére mindenfelé embereket küldve, megindult Mihály vajda a székváros felé. November 1-én tartotta fényes bevonulását. Most tündökölt igazában az elbizakodott vajda. A város előtt Náprágyi Demeter üdvözölte püspöki díszben, körülvéve papjaitól. Sok szerencsét, hosszú életet és békés kormányzatot kívánt neki. Drága kocsiját nyolcz szép aranyos-bársonyos török paripa vonta. Maga egész császári díszbe volt öltözve; nemes kövek és gyöngyökkel kivarrott czipőt viselt; vállán aranyos, czobolylyal bélelt mente, s fején díszes magyar kalap színes tollakkal. Kocsija mellett a bojárok és vezérei lépdeltek, vivén győzelmi jelül a Báthori zászlókat. Utána pedig nyolcz török trombitás, török siposok és tiz ezi-gány hegedüs, -- mindannyiok erős működésben.

Végül a zsarnok kényelmesen behelyezkedett a fejedelmi palotába.

Ez alatt elérte a szegény bibornokot is a catastropha A sellenbergi csatatérről száz vagy má-fél száz lovas kíséretében menekült, köztök Béldi János két fiával, Palaticz György, Zalárdi Miklós, Karácsonyi Mihály, Boez Tamás, Lázár Imre, Nagy Ferencz stb.

Egy éjet Udvarhelyt töltött, s innen gyorsan tovább menekült Csikba, honnan Moldvát és Lengyelországot szándékozott elérni. Utjában mindenütt ellenséges mozgalmat tapasztalt a székelyek részéről. A sebes menet nagyon kifárasztotta a fejedelmet és kíséretét, s midőn a csiki havasokhoz közeledtek, betértek Szent-Tamásba, hogy kipihenjék magokat. Itt már nincs veszedelem, gondolák, tehát mielőtt a reájok várakozó fáradságos, havasi utazáshoz fognának, vagy egy napot nyugalomban töltenek. Azonban alig terjedt el a hír, hogy a fejedelem oda érkezett, a faluban mindjárt nagy sürgés-forgás és csoportosulás támadt.

A harangok félreverttek, s rövid időn mintegy 800 székely volt egy tömegben, az ők szokásos fegyvereikkel—csépekkel, villákkal felfegyverezve. Élőkön egy több világot látott székely — Ördög Balázs — állott, kiről Miles azt mondja, hogy a fejedelmi udvarnál tisztos szolgálatban volt, s csak kevéssel a vajda beütése előtt távozott haza betegsége miatt. Hihetőleg innen származott valami sérelme, ha egyáltalában származott. A néphez igazot veszedelmet tartott, felemlegetvén a sok sérelmet, melyet a Báthoriaktól szenvedett a székely nemzet; most itt az alkalom megbosszulni magokat, öljék meg András fejedelmet. Hivatkozott e mellett a gazdag zsákmányra, melyet ez esetben nyernek, s figyelmeztette embereit, hogy tettök által Mihály vajda előtt nagy érdemet szereznek, s megnyerik barátságát.

A faluból ki egy ut vezetett csak a havasoknak. Mikor a kis, fáradt csapat értesült a fenyegető veszélyről, azonnal továbbindult ez uton. De már a hegy aljában el volt zárva és állva az ut, hátulról pedig az ordító székelyek közeledtek. Mit volt tenni, mint életre-halálra védeni magokat. Vértfagyasztó öldöklés fejlődött ki, melyben a különben józan eszű székelyek először a kíséret lovasait vagdalták le. Mikor már Endre csapatának egy része elhullott, a másik része pedig tovább nem tartotta ki az óriás küzdelmet, futni kezdett gyalog a hegyen fel. Természetesen ez a hegyi nép könnyen beérte a futókat és irgalom nélkül mind lekasabolta. A szerenssétlen bibornok most még életben maradt. Hősiesen védték bajnokai, s így sikerült a zavarban lóháton kimenekülnie a hegyen. Két ember volt vele: Mikó Miklós és kedves szolgája Fekete István. Nem sokára

gyalog maradt Endre is; szép fekete paripája úgy kifáradt, hogy lerogyott és tovább nem mehetett. Elmaradt Fekete is. Az előbbi küzdelemben kapott sebei nagyon véreztek, ereje kimerült és elbukott. A bús fejedelem fa-lombokkal betakargatta s úgy hagyta el. A többször emlegetett Miles szerint, Feketét a gondviselés megtartotta életben, s ő beszélte el ezt a dolgot. Endrét és Mikót a beállott est ismeretlen helyen, rengeteg erdőben lepte meg.

Erős sötét volt, mignem később feljött a hold. Bolyongtak ketten hosszasan jobbra-balra az erdőben, kifáradva testben lélekben, s kinezva éhségtől és szomjúságtól. Egyszer a lombok között tűz csillamlást vettek észre. Arra felé menve, egy pástort kunyhóra találtak. Bent két juhász — egyik székely a másik oláh — heverészett. A fejedelem vizet kért tőlök, de ez nem volt, s így savóval kínálták meg. Endre előbb Mikóval kostoltatta meg és azután ivott maga. „Igyuk meg ezen keserűséget, melyet árulók és hűtlenek szereztek nekünk“ — mondta szomoruan¹⁾. De szomja nem mult el, vizet kívánt. Elküldte hát az egyik pástort, — egy magyar aranyat nyomva markába — hogy hozzon vizet. Ennek a megérkeztét nem várta be, hanem egy tölgyfa alá lefeküdt, feje alá egy porladozó puha tönköt tett és nemsokára mély álomba merült. Úgy egyeztek meg Mikóval, hogy rendre alusznak, kölesönösen örökdvén egymás felett. Mikó nem sokáig öröködött, s a bibornok nem sokáig aludt életben.

Szitkozódva, lármázva rohantak elé minden oldalról a felizgatott székelyek. Lehetetlen volt menekülni. A felköltött fejedelem Mikót hozzájuk küldte, hogy próbálja meg őket lecsilapítani. Szóhoz sem jutott e becsületes ember, mindjárt agyonverték. Ekkor Ördög Balázs a fejedelem felé szaladt, s szekerczéjével jobb szeme felett úgy homlokba sujtotta, hogy minden szó nélkül halva összerogyott. Ez október 31-én éjjel történt Naskáláth nevű hegyen. Egyik kis-ujján gyémánt gyűrűt viselt Endre, s mivel lehuzni nem tudták, levágták az ujját. Végül ruhájától is megfosztva, fejét elmetszették testétől s elvitték Fehérvárra, hogy bemutassák a vajdának. Mikor megérkeztek, Mihály, neje és fia körülállották a véres főt és nézegették. Florica fejedelem-asszony könnyezni kezdett. Miért sírsz, kérdé Mihály vajda. „Azért, felelé, mert a mi ezzel történt, az veled és fjjaddal is megtörténhetik.“

A kik a főt elhozták, azokat Mihály megjutalmazta s viszsza küldte, hogy hozzák el a testet is. „A székelyek a testet is

¹⁾ Bethlen Farkas i. m. 450. l.

oda vivén — így szól Nagy Szabó Ferencz és megmosogatván szépen, oda varták a fejét a derekához, és felöltöztetvén cardinális ruhába és süvegbe, a papok és Mihály vajda is jelen lévén sok főrendekkel, eltemették a nyavalyás papot a fehérvári templomba.“

És most Mihály vajda nem csak ura volt, de ura is akart maradni Erdélynek. Mikor a császár követei felszólították a kivonulásra, gögösen felelte: „Ba zo nu oi da“ — az az nem adom, mert én vettem meg Erdélyt s birni is akarom!). Ennek a feleletnek ép oly tragicuson adta meg az árát, mint a nemes szivű bibornok-fejedelem.

Sophocles a magyar irodalomban.

Csiky Gergely fordításával kapott végre nemzeti irodalmunk nyomtatásban megjelent teljes Sophoclest. E körülmény elég fontosnak látszott nekem arra, hogy — mit nem szivesen szoktam tenni — megint egy szakaszt tegyek közé „A classica philologia hazánkban“ czimű nagyobb műveimből, melynek megjelenését, több mellékkörülményen kívül, az gátolja, hogy minde n egyes adatot személyes meggyőződés és önálló ítélet vagy legalább is gondos utánjárás útján akarok megállapítani. Ezen irodalmi szemléhez kapcsolva azután igazságosabban vélem méltányolhatni Csiky Sophoclesét.

Lássuk tehát először is a magyar fordításokat!

Sophocles magyar fordítása részben szerencsés, részben szerencsétlen auspiciumok közt indult meg.

Szerencsés közt, a mennyiben tudtommal első fordítója Fábich József az egész Sophoclest lefordította már e század első éveiben; szerencsétlen közt, a mennyiben e fordítás soha sem jelenhetett meg, hanem kéziratban maradt.²⁾ Igaz

¹⁾ Erdélyi tört. adatok. I. k. 54. l.

²⁾ Vas-Vármegyei Köszögi Fábich József Az Magyar föl állítandó Tudós-Társaságnak az XI-dik szám alatti Tagjátul magyarra fordítatott Pindarus stb. (Győrben 1804) 360 lapján olvassuk: „Még'én Pindarusom négy helyeken vándorlot, nyomtatatt; el végeztem Eskillusnak 7, Szofoklesnek 5, Tragédiáit az Derekában Jambice, Trochaice, az Karban Dithyrambice Methodo Pindarica, ha hasonló munkával eljárhatok, mint egy öt esztendő alatt le fordítom ezt egészen, és Euripidest. Mit előre jelentek azért ne hogy valakit Szofoklesnek, Euripidesnek fordításátul el intsek, hanem tudományos vetélkedésre meg hívjak akárkiket.“ stb. — Jankovich Miklós pedig a Szentgyörgyi Gellért Sallustiusához (Buda 1811. I. köt.)irt becses bevezetésének 66 lapján ezt írja: „Kéz-Írásban vannak: Aeskylnak VII, Sophoklesnek VII, Euripidesnek X Szomorú Játéki, mallyeket tudós, és a Görög nyelven jártas Fábich József buzgó Hazaifaságának jelében holta után Nemzetének örökségül hagyta.“